

13. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст. Проблема польсько-українських стосунків / О. Красівський. – Львів, 2000. – 416 с.
14. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.
15. Макаєв В. Робітничий клас Галичини в останній третині ХІХ ст. / В. Макаєв. – Львів, 1968. – 236 с.
16. Мудрий М. Галицька автономія в 70–80-х рр. ХІХ ст. : українське і польське бачення / М. Мудрий // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 7. – С. 166–191.
17. Осечинський В. Колоніальне становище Галичини у складі Австро-Угорщини / В. Осечинський // Наукові записки Львівського університету. – Львів, 1956. – Т. 36. Серія історична. – Вип. 6. – С.35–65.
18. Франко І. Табулярна власність в Галичині / І. Франко // Зібрання творів : у 50-ти т. – К. : Наукова думка. – Т. 44. – Кн. 2. – С.310.
19. Чорновол І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр. / І. Чорновол. – Львів, 2000. – 247 с.
20. Borkowski J. Chłopi Polscy w dobie kapitalizmu / J. Borkowski. – Warszawa, 1981. – S. 62.
21. Gołda A. Przyczyny upadku materialnego ludu wiejskiego w Galicyi i W. Ks. Krakowskiem / A. Gołda. – Krakow, 1880. – S. 7.
22. Gromnicki S. Kilka uwag w sprawie ruskiej / S. Gromnicki, A. Rokosz. – Lwow, 1901. – S. 39–41.
23. Kieniewicz S. Galicja w dobie autonomicznej 1850 – 1914 / S. Kieniewicz. – Warszawa, 1952. – 320 s.
24. Łukasiewicz J. Kryzys agrarny na ziemiach polskich w koncu XIX wieku / J. Łukasiewicz. – Warszawa, 1968. – S. 231.
25. Partacz C. Od Badeniego do Potockiego 1888–1908 rr. / C. Partacz. – Toruń, 1996. – 560 s.
26. Pininski M. W sprawie ruchu ludowego. Szlachcic wiejski galicyjski / M. Pininski. – Lwow, 1900. – S. 8.
27. Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych. Wydane przez krajowe biuro statystyczne. – Lwow, 1883. – T. VIII. – Zs. I. – S. 44.
28. Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych. Wydane przez krajowe biuro statystyczne / pod redakcją T. Pilata. – Lwow, 1891. – Tom XIII. – S. XV.
29. Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych. Wydane przez krajowe biuro statystyczne / pod redakcją T. Pilata. – Lwow, 1902. – T. XXIV. – Zs. III. – S. 40–42.

The author analyses the social-economic position of filvarok's system of management of the Polish magnates and nobility on boundary-line of the XIX–XX century. The article throws light upon the influence of economic processes on international relations in "Crown crai of Galychyna and Lodomeriya".

Key words: Galychyna, great ownership of land, Polish-Ukrainian relation.

УДК 94 (4) 1945 (И 39)

ББК 63.3 (УУР) 7

І.В. Пендзей

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УГОРЩИНІ (1988–1990 рр.)¹

Проаналізовано проблеми угорсько-радянських торгово-економічних зв'язків, заходи уряду УР у боротьбі з карбованцевим експортом, соціальні наслідки скорочення експорту угорських товарів у СРСР та інші країни – члени РЕВ, роль міжнародних фінансових організацій у переході УР на розрахунок із СРСР у вільноконвертованій валюті. У статті висвітлюються також зусилля уряду УР, спрямовані на пошук нових форм угорсько-радянського торгово-економічного співробітництва відповідно до нових умов господарювання – ринкових відносин, які формувалися в обох країнах.

Ключові слова: Угорщина, СРСР, РЕВ, економіка, торгівля, карбованцевий експорт, маркетингова діяльність.

В умовах ускладнення внутрішньополітичного становища, погіршення економічних показників розвитку Угорщина із середини 80-х рр. ХХ ст., у пошуках виходу, стала на шлях активного входження в західну систему міжнародних господарських

¹ Продовження. Початок див. у вип. II, IV–V, VI, VII, VIII, IX, X–XI, XII–XIII.

зв'язків, переорієнтації своєї зовнішньої торгівлі із СРСР та іншими країнами РЕВ на більш вимогливі ринки.

Якщо в середині 80-х рр. ХХ ст. 53 %, а в 1989 р. – 42 % угорських товарів поступало в Радянський Союз та інші країни карбованцевого розрахунку (колишньої РЕВ), то в кінці 1990 р. уперше більша частина зовнішньоторгового обороту Угорщини припадала на Західну Європу, ЄЕС [8]. Коли в 1960 р. частка РЕВ у зовнішньоторговому обігу Угорщини складала 70 %, на початку 80-х рр. – 53 %, у 1988 р. вона дорівнювала 47, 1989 – 42, то в 1990 р. опустилася до 30 %. Тобто до кінця 1990 р. частка торгівлі з країнами – членами РЕВ стала нижчою від частки торгівлі з країнами Західної Європи [3].

Швидка перебудови структури зовнішньої торгівлі, скорочення співробітництва із східноєвропейськими країнами й переорієнтація на Захід відображали кризовий стан економічних взаємовідносин Угорщини з країнами РЕВ і, у першу чергу, СРСР.

Власне, ця тенденція була характерна не тільки для УР, але фактично всіх країн – членів РЕВ. Так, частка СРСР в їх експорті з 1980 до 1990 рр. скоротилася з 27,1 % до 22,3 %, а частка розвинених капіталістичних країн зросла з 35,7 % до 49,5 %, в імпорті частка СРСР зменшилася з 26,8 % до 18,3 %, частка держав Організації економічної співпраці й розвитку (ОЕСР) зросла з 38,7 % до 53,3 %. Аналогічні процеси переорієнтації торгово-економічних зв'язків були властиві й СРСР. Питома вага європейських країн – членів РЕВ у його експорті за той самий період упала з 30,7 % до 18,8 %, а в його імпорті – з 31,1 % до 23,2 %, частка держав ОЕСР у його експорті виросла із 42,2 % до 49,5 %, а в імпорті – із 46,4 % до 52,9 % [17].

Розвиваючи ділові, партнерські стосунки із Заходом, Угорщина водночас зберігала десятиліттями напрацьовані тісні економічні й торгові зв'язки із СРСР та іншими країнами РЕВ, які, однак, в умовах соціально-економічної кризи, яку переживав “реальний соціалізм”, вимагали докорінного реформування.

Основу радянського експорту в Угорщину становили енергоносії – понад 70 % усіх поставок. Частка машин й обладнання складала 15 % (автомашини “ВАЗ”, сільгосптехніка, верстати). Значний попит в Угорщині мали радянські годинники, фотоапарати [10]. Радянські поставки забезпечили успішний розвиток хімічної галузі угорської промисловості, виробництво пластмас. Завдяки договірним радянським поставкам тільки за проектом “глинозем – алюміній” Угорщина зекономила 15 млрд. форинтів й отримала вагомі доходи у валюті. З допомогою СРСР була побудована АЕС у Пакші – одна з кращих і надійніших у Європі, яка успішно працює й нині й у збереженні якої зацікавлені угорські власті. Восени 1989 р., вигравши конкурс, радянські монтажники в рекордні строки, за 99 днів замість 180 запланованих, провели знесення старої й зведення нової домни [11].

Мільярди доларів отримувала Угорщина від експлуатації “ревівських” принципів, привозячи радянську сировину, енергоносії нижчі від світових цін. У 1989 р. на такій покупці було зекономлено 137 млрд. форинтів. Вигравала Угорщина й завищуючи ціни на свої машини й обладнання – до 1 млрд. крб. у рік [7].

Строго регламентована контингентна торгівля, відсутність ринкових механізмів сприяли тому, що СРСР роками замовляв в Угорщині без змін одні й ті ж вироби, а виробничі потужності деяких угорських підприємств нарощувалися здебільшого для задоволення потреб СРСР. 46 % угорських поставок у СРСР склали автобуси “Ікарус”, річкові судна, підйомні крани, медичне обладнання, електроніка, техніка зв'язку, електролампи, 17 % – товари широкого вжитку, 15 % – продовольство, високою була частка медикаментів [10].

Певною мірою через “невимогливість” радянського ринку структура угорської промисловості відстала, нею випускалася неконкурентоспроможна продукція. В угорському імпорті за карбованці містилася, як твердили деякі ЗМІ, “значна частка”

імпортних матеріалів, отриманих за долари. Насправді втрата доларів не була значною: частка валютних товарів в угорському експорті складала 25 %. Зате в радянському в Угорщину – 75 % [7].

В умовах перехідного періоду, який фактично переживали економіки УР і СРСР, запровадження ринкових відносин необхідна була докорінна перебудова практики їх торгово-економічних зв'язків. Часи, коли “угорських днів” і “ювілейних виставок” та інших титульних заходів на радянському централізованому ринку було достатньо, щоб “добре жити”, безповоротно минали. Своєю чергою радянські зовнішньоторгові організації, ураховуючи економічну ситуацію в Угорщині, повинні були відмовлятися від звичних стандартів у торгівлі з нею (отримати побільше й подешевше) й шукати адекватні новим умовам ефективні засоби подолання труднощів двосторонніх торгово-економічних зв'язків.

Інертність радянських і угорських відомств сприяла тому, що проблема двосторонніх торгово-економічних стосунків у кінці 80-х рр. ХХ ст. досягла особливої гостроти. Нестримно скорочувалися радянсько-угорські економічні контакти, зменшувався товарообіг. У зв'язку зі скороченням поставок нафти “падали” всі інші товарообмінні обсяги. Стан радянської економіки був уже таким, що СРСР практично не тільки втратив можливість виконувати функцію економічного донора країн “соціалістичної співдружності”, але й вести з ними збалансований товарообіг. Постало питання про його самовиживання.

Якщо в 1987 р. вартість радянського експорту в Угорщину становила 4,6 млрд. крб., у 1988 р. – 4,5 млрд. крб., то в 1989 р. – 4,1 млрд. крб. [10]. Своєю чергою угорська сторона, ураховуючи, що падіння світових цін на енергоносії й труднощі радянської економіки змушували СРСР постійно скорочувати експорт, щоб не допустити незбалансованості у двосторонній торгівлі, зменшувала обсяги поставок. У 1987 р. угорський експорт у СРСР дорівнював 5,1 млрд. крб., у 1988 р. – 4,9 млрд. крб., у 1989 р. – 7,7 млрд. крб. Загальний торговий обіг у 1989 р. між двома країнами знизився на 7 % [10]. І все ж угорський актив у карбованцевому товарообігу склав 1,6 млрд. крб. [13]. На 1 січня 1990 р. борг Радянського Союзу Угорщині замість запланованих 170 млн. крб. становив фактично 782 млн. крб. і продовжував стрімко зростати, досягнувши на середину лютого 1990 р. 952 млн. крб. [11]. Актив Угорщини в торгівлі з країнами РЕВ у 1988 р. склав 887 млн. крб., у 1989 р. – 1 млрд. крб. [5].

Ці величезні суми в перевідних карбованцях, у яких проводився розрахунок у рамках РЕВ, фактично не могли бути використані. Їх роками не вдавалося отоварювати. Зовнішньоторговий платіжний актив Угорщини в торгівлі з країнами РЕВ і, зокрема, з Радянським Союзом означав, що переобтяжена проблема УР практично надає цим країнам своєрідну безпроцентну позику, відкриваючи один із можливих каналів росту інфляції й інших негативних явищ у власній економіці.

Щоб стримати ріст активу платіжного балансу з країнами карбованцевого розрахунку, уряд УР ужив економічні санкції проти торгівлі за карбованці: на 5 % знизив курс карбованця відносно форинта, заборонив поставки угорських товарів в аванс (експорт строго пов'язувався з контрпоставками), установив податок на карбованцевий експорт, скоротив, а подекуди зняв дотації на торгівлю за карбованці; карбованці, отримані зацікавленими підприємствами понад план, не обмінювалися національним банком за курсом, а продавалися на спеціально створеній для цього біржі. Тобто Мінфін уже не гарантував офіційний форинтовий еквівалент за них [11]. Ряд угорських підприємств відмовився від поставок у СРСР – так, із прилавків радянських магазинів “зникли”, наприклад, бита птиця, м'ясні консерви. Ці та багато інших товарів стало просто не вигідно поставляти в Радянський Союз.

Однак ужиті заходи не дали бажаного ефекту – дисбаланс у двосторонній торгівлі наростав. Хоч податок на карбованцевий експорт приносив скарбниці 20 млрд.

форинтів прибутку, а держбюджет щороку одержував від товарообігу із СРСР біля 60 млрд. форинтів, уряд УР пішов по шляху ще більшого обмеження торгівлі за карбованці, вдавшись до екстраординарного контрольного заходу – увів із 25 січня 1990 р. щоквартальне ліцензування на експорт угорських товарів у СРСР. Ліцензування охопило 1700 угорських підприємств і поширилося навіть на експорт товарів, передбачених міжурядовими угодами. Бартерні поставки дозволялися, коли точно визначався імпорт із Радянського Союзу [11]. За цієї умови надавалися практично необмежені можливості для бартерної торгівлі [5].

Мінторг Угорщини атакували господарники, комерційні директори підприємств. Усі вимагали пояснень, особливих підходів, урахування обставин. Вони виражали готовність працювати на карбованцевий експорт, покращувати якість продукції, створювати спільні підприємства, шукати форми кооперації, досліджувати радянський ринок. “Штовхачі” стали вибивати дозвіл на експорт товарів у Радянський Союз.

Метою драконівського заходу уряду УР було 20 % скорочення в 1990 р. експорту за карбованці. СРСР своєю чергою, щоб зменшити нагромаджений актив Угорщини в карбованцях, зняв замовлення на ряд товарів, у тому числі першочергової потреби – буксири для сибірських рік, електронні прилади для залізниць. Це теж дуже негативно позначилося на пріоритетній для Угорщини машинобудівній галузі, бо означало зниження для багатьох угорських підприємств обсягу поставок практично у 2–5 разів [5], закриття цехів і заводів, переорієнтацію підприємств. Зупинився завод “Ікарус”. Не на повну силу працював завод “Раба”, 40 % продукції якого (задні мости, мотори для “Ікарусів”, сільгосптехніка) експортувались у країни карбованцевого розрахунку. Через безперспективність завод зупинив різні капіталовкладення, не уклав угоди, яка принесла б 1,5 млрд. форинтів прибутку. Комбінати техніки зв’язку, приладобудівний і оптичний, ряд машинобудівних заводів замість нарощування поставок змушені були не тільки скорочувати експорт, але й думати про зупинення виробництва – замовлень унаслідок незбалансованості угорсько-радянського торгового обігу могло взагалі не бути. “Угорсько-радянська торгівля, – на думку угорських спеціалістів, – перетворилась у найнебезпечнішу зону економіки” [5]. Унаслідок незбалансованості імпорту за карбованці в 1990 р. було намічено зменшити продаж техніки зв’язку з 233,2 млн. крб. до 42 млн., ЕВМ і пристроїв для них – із 210,3 млн. до 70,2 млн. крб. [5].

Жорсткі заходи уряду УР щодо карбованцевої торгівлі відображали складну економічну ситуацію в Угорщині. Водночас вони були прикладом гнучкого реагування на падіння виробництва, кризи в СРСР та інших країнах РЕВ.

Скорочення експорту за карбованці, звичайно, мало серйозні соціальні наслідки. Зупинка тільки заводу “Ікарус” означала втрату роботи 10 тис. чоловік. Загалом армія безробітних унаслідок закриття підприємств, які працювали на експорт у країни РЕВ, могла скласти 100 тис. чол. Усім звільненим було обіцяно виплачувати “гроші за простоювання” – 80 % від їхнього заробітку. Для підтримки й перебудови структури підприємств, котрі зазнали збитків через зменшення карбованцевого експорту, уряд оголосив про створення спеціального акціонерного товариства [5].

Рішення уряду УР про обмеження експорту в країни карбованцевого розрахунку й у першу чергу СРСР, яке поставило цілий ряд дрібних, середніх і великих підприємств Угорщини в дуже скрутне становище, викликало в суспільстві жваву дискусію й неоднозначні відгуки.

Голова Угорської господарської палати й акціонерного об’єднання “Тунгсрам” Андраш Габор виступив із різкою критикою політики уряду щодо карбованцевого експорту: “Замість вивільнення підприємницької діяльності поставлено обмежувальні стовпи. Їх стало більше, ніж у тому проклятому старому механізмі, з яким ми боролися” [11]. Він поставив під сумнів умотивованість поширеної в угорському суспільстві думки, що “великий східний сусід експлуатує нашу країну”, адже

держбюджет щороку отримував майже 60 млрд. форинтів від товарообміну з Радянським Союзом. А.Габор висловився за те, щоб податок на карбованцевий експорт у сумі 20 млрд. форинтів витрачався урядом на вдосконалення виробничих структур, щоб експорт і імпорт оцінювалися на основі єдиних підходів, і, зрештою, були обнародовані дані про прибутки й те, на що вони ним витрачаються [11].

Голова – генеральний директор Центрально-Європейського товариства розвитку (ЦЕТР), яке акумулювало капітал більше десяти великих бізнесменів США й Канади – більше 20 млрд. доларів, президентом якого був Марк Пальмер (ще в січні 1990 р. посол США в Угорщині), Шандор Дем'ян заявив: “Вважаю неправильним рішення про обмеження експорту в Радянський Союз, яке прийняв угорський уряд, коли став збільшуватися радянський борг. При переході на розрахунки за світовими цінами Угорщина вже в наступному році стане радянським боржником” [6].

ЦЕТР пропонувало “купити” радянський борг, що виник у торговому обороті з Угорщиною. “Якщо б ми купили в цьому році радянський борг, – твердив Ш.Дем'ян, – то полегшили б становище Угорщини й перенесли б платежі на наступний рік у рахунок боргу, розтягнули б динамічний удар, який виник від незбалансованості торгового обігу двох країн” [6].

Однак до таких несподіваних, нестандартних рішень, звичних для бізнесу, працівники економічного, фінансового апарату як Угорщини, так і Радянського Союзу були неготові – угода не відбулася. Це означало, що уряди обох країн відмовилися практично від доларових інвестицій в економіку. Тим часом світовий досвід, зокрема, Японії, Південної Кореї доводив, що “задіяний” іноземний капітал швидко дає імпульс розвитку національній економіці. У найбільш благополучних країнах іноземний капітал складає 10 % від усієї національної власності – в Угорщині він не становив навіть одного відсотка [6].

Не зважаючи на обмеження, накладені урядом на карбованцевий експорт, в Угорщині було велике бажання розвивати взаємовигідні угорсько-радянські торгово-економічні зв'язки.

Підприємницькі кола УР виражали готовність вести активний пошук нових форм і об'єктів співробітництва, поглиблювати й розширювати прямі зв'язки з підприємствами, формувати торгово-економічні зв'язки з новими суб'єктами ринку в СРСР – союзними республіками, окремими його регіонами. Цьому сприяли перемини, які відбувалися в СРСР – запровадження ринкових відносин у практику господарювання, економічна реформа, спрямована на поетапне згортання централізованої системи адміністративного управління народним господарством і створення регульованих ринкових відносин. Прийняті в СРСР Закон про підприємства та Закон про власність наділяли підприємства правом на зовнішню торгівлю й тим самим відкривали нові горизонти для підприємництва. У суб'єктів підприємницької діяльності УР появилася можливість не тільки розвивати прямі зв'язки з підприємствами, але й формувати торгово-економічні стосунки з радянськими республіками й регіонами.

Історично склалося так, що торгівлю Угорщина вела переважно з двома республіками СРСР – РРФСР й УРСР. У 1989–1990 рр. приблизно 80 % угорського експорту й 72 % імпорту припадало на Російську Федерацію й, відповідно, 14 і 21 % – на УРСР. Частка Білоруської РСР у загальному товарообігу двох країн складала 3 %, а питома вага решти республік не досягала й 10% взаємного товарообігу [16, с.113].

Формуючи відповідно до змін на радянському ринку нову торгову політику й стратегію, УР створила в СРСР три нові філіали свого торговельного представництва: у Києві, Ленінграді й Тбілісі, які мали всемірно сприяти налагодженню торгово-економічних зв'язків із регіональними державними та господарськими структурами, союзними республіками, областями й економічними регіонами СРСР.

З метою кращої орієнтації угорських підприємницьких кіл на радянському ринку торгпредставництво УР у СРСР, починаючи з другої половини 1989 р., займалося збором комерційної інформації, що стосувалася бартерних угод, кооперативного співробітництва, створення спільних підприємств. Узагальнена інститутом “Копінт – Даторг” (Інститут кон’юнктури), вона систематично публікувалася під назвою “Ділові можливості в Радянському Союзі” [16, с.114].

Крім того, з 1990 р. при торгпредстві було створено Бюро представництва підприємств. За відповідну плату ця установа надавала посередницькі послуги угорським фірмам і підприємствам з укладення контрактів, досягнення конкретних домовленостей із суб’єктами радянського ринку. На початок 1991 р. було підписано більше 10 протоколів про наміри прямого регіонального співробітництва, які стосувалися регіонів РРФСР й України, котрі володіли великими промисловими й сировинними можливостями (Тюмень, Донецьк, Свердловськ та інші). Була досягнута домовленість про постійні контакти, систематичний обмін комерційною інформацією, надання допомоги в розвитку прямих зв’язків між підприємствами [16, с.113–114].

І все ж у нових умовах господарювання (децентралізації народного господарства в СРСР, його регіональної самостійності) та інших обставин, зокрема зрослої конкурентної боротьби західних фірм, лише певних успіхів у перебудові роботи торгпредставництва УР у Радянському Союзі для подолання кризи в угорсько-радянських торгово-економічних стосунках було недостатньо. Щоб протистояти їхнім новим викликам, необхідна була нова торгова політика й стратегія, розроблена на базі нових прямих міждержавних угод, які значно повніше, ніж у минулому, ураховували б інтереси радянських союзних республік, регіонів, областей. Необхідно було кардинально перебудувати зовнішньоекономічну діяльність підприємств Угорщини в СРСР, налагодити їх високоорганізовану й цілеспрямовану маркетингову діяльність на радянському ринку. Угорським підприємствам не вистачало кваліфікованих представників у СРСР, союзних республіках, регіонах, областях, які б добре знали регіональну специфіку радянського господарства, могли б дати правильну оцінку їх експертно-імпортним потребам, можливостям розширення ділових і торговельних зв’язків. Для більш успішної діяльності угорські підприємства стали розробляти пропозиції пропонувані товари, старалися краще використовувати радянські рекламні можливості – регіональні телекомунікаційні й рекламні канали. Удосконаленням маркетингової діяльності угорських підприємств у СРСР передбачалося використання послуг радянських спонсорів, організації товарних виставок і ярмарків, запрошення на них представників республіканських і місцевих органів влади, налагодження постійних зв’язків із радянськими навчальними закладами, які здійснювали підготовку менеджерів, курсами щодо підвищення кваліфікації спеціалістів, на яких могли навчатися радянські спеціалісти, що теж сприяло б налагодженню співробітництва між підприємствами й особистим контактам їхніх керівників [16, с.114–115].

Окрім бізнес-структури УР, зокрема ЦЄТР, висловлювали готовність розвивати співробітництво із СРСР у найрізноманітніших формах: укласти гроші в реконструкцію й розвиток галузей радянської промисловості, займатися передачею енергозберігаючих технологій та організацією переробки аграрної продукції, допомогою у випуску побутових виробів підприємствами військової промисловості, які змушені міняти профіль виробництва відповідно до потреб ринку й можливостей держбюджету. ЦЄТР готове було задіяти у створюваний значний за обсягом “фонд експертизи” нарівні з видатними спеціалістами інших країн також радянських учених і таким чином допомагати СРСР долати замкненість власного народного господарства, долучатися до потреб і вимог ринкових відносин розвинених країн Заходу [6].

ЦЄТР пропонувало керівництву радянських підприємств замість того, щоб витратити мільярди доларів на закупівлю обладнання, машин, аграрної продукції, вкла-

дати ці засоби у власність за кордоном і таким чином отримувати продукцію. Зокрема, пропонувалося включитися в проект порятунку заводу “Ікарус”, збанкрутілого внаслідок падіння експорту в СРСР. На одному з етапів проекту передбачалося разом із багатьма інофірмами (одна з них тайванська, яка випускає машини “Хонда”) скупити за валюту частину акцій “Ікаруса” й тим самим зміцнити угорсько-радянські контакти в автобудуванні. ЦЄТР виражало бажання купити за долари також і 10 % акцій КамАЗу, що дало б можливість останньому на виручені гроші придбати 10 % акцій “Ікаруса” [6].

Прикладом нових форм партнерства став перший угорсько-радянський торговий дім, створений у 1989 р., який назвали “Азимут”. Його засновниками були Держпостач СРСР й Угорський кредитний банк. Передбачалося, що організації типу “Азимута”, їхні зовнішньоторгові установи сприятимуть розширенню оптової торгівлі на перевідні карбованці, перетворенню розрахункової одиниці соцкраїн у реальну валюту, на яку можна купити потрібні товари, розширенню соціалістичного ринку. За рахунок наявних фінансових ресурсів і залучення ресурсів Угорського кредитного банку “Азимут” мав фінансувати окремі підприємства в Радянському Союзі (поставку сировини, матеріалів, обладнання); погашення наданих кредитів передбачалося проводити готовою продукцією із цих підприємств, реалізацією її в Угорщині або в третіх країнах [4].

Однак нові підходи, сміливі рішення, нестандартні методи, які намічались, щоб зміцнити економічні зв'язки “братніх” країн, взаємовигідне партнерство відразу наптовхувалися з обох сторін на елементарну неорганізованість, бюрократичну неповороткість, обмеженість самостійності підприємств. Вони не переросли в сталу тенденцію в радянсько-угорському співробітництві, мали локальний характер.

У дусі часу іноземні фонди, банки, підприємства також пропонували свої послуги СРСР; розпочалися переговори про відновлення членства Радянського Союзу в міжнародних фінансових організаціях ООН. Створений Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР, або Східний банк), одним із заступників голови якого став колишній голова Ради Міністрів Угорщини М.Немет [1, с.109], виражав готовність кредитувати й радянську промисловість. Однак цими та багатьма іншими можливостями, які появлялися із закінченням “холодної війни”, налагодженням політичного діалогу із США й країнами Західної Європи, СРСР не скористався – незбалансованість і диспропорції в угорсько-радянських торгово-економічних зв'язках поглиблювалися. Уникнути дальшого скорочення обсягів двостороннього торгово-економічного співробітництва двох країн до кінця 1990 р. було неможливо – воно було передбачене економічною програмою уряду УР. Свого часу, у 1976–1986 рр., коли росли ціни на сировину, нафту, Угорщина змогла збільшити експорт у Радянський Союз на 8 млрд. крб. [11] і тим самим ліквідувати свою заборгованість, що тоді утворилася, – подібний ривок СРСР у 1990 р. був не під силу.

Найбільш достовірні прогнози щодо подолання незбалансованості в угорсько-радянській торгівлі містилися в заяві Угорської соціалістичної партії (УСП), опублікованій у зв'язку з ліцензуванням карбованцевого експорту.

Унаслідок цього рішення уряду, указувалося в заяві, угорська сторона може втратити радянський ринок і для таких товарів, які не матимуть попиту в інших місцях. Ураховуючи, що угорська економіка не може витримати значного карбованцевого активу, УСП пропонувала уряду активізувати переговори із зацікавленими сторонами – членами РЕВ, у першу чергу з Радянським Союзом, і виробити угоду, яка б відкрила шлях для переходу в радянсько-угорській торгівлі на розрахунки в конвертованій валюті й сприяла б збалансуванню наявного на сьогоднішній день великого карбованцевого активу. До прийняття такої угоди УСП пропонувала уряду змінити систему дозволів на експорт в інтересах того, щоб господарські організації мали більшу перспективу й упевненість стосовно своїх експортних можливостей [15].

У боротьбі уряду УР із карбованцевим експортом велику роль відігравали міжнародні фінансові організації, від яких цілком і повністю залежала платоспроможність країни. Поряд із вимогою стримати дефіцит держбюджету вони також поставили вимогу забезпечити до кінця 1990 р. збалансованість у карбованцевих розрахунках [11]. Умови поступового переведення угорсько-радянських торгово-економічних зв'язків на розрахунки в конвертованій валюті за поточними цінами світового ринку обговорювалися в ході зустрічей глав урядів двох країн, які відбулися в березні й грудні 1989 р. у Москві та січні 1990 р. у Софії [12, с.232].

Таким чином, застій і криза в Радянському Союзі, східноєвропейських країнах, неповоротність їх зовнішньоторгових організацій, відсутність ринкових механізмів, які б стимулювали виробництво на рівні світових стандартів, зрештою, крах “реального соціалізму”, труднощі власного економічного розвитку спонукали уряд Й.Анталла до корінного повороту – остаточної переорієнтації економіки, експорту із Сходу на Захід, всемірного співробітництва з його фінансовими установами. Розвиваючи ділові, партнерські стосунки із Західною Європою, УР водночас зберігала десятиліттями напрацьовані міцні економічні й торговельні зв'язки із СРСР та іншими країнами РЕВ. 40 % експорту Угорщини все ще надходило в СРСР. У 1988 р. УНР направляла партнерам по РЕВ 94 % експорту автобусів [14, с.103]. “Для Угорщини абсолютно не можливо, заявив президент республіки А.Генц, повністю відійти від Радянського Союзу. Ми є давніми діловими партнерами. Без Радянського Союзу в нашій економіці виникне прогалина. Можливо, що в майбутньому обсяг двосторонньої торгівлі дещо зменшиться, однак у нас збережуться тісні зв'язки як в економічній, так і в політичній сфері” [2].

В умовах перехідного періоду, який фактично переживали економіки УР і СРСР, запровадження ринкових відносин у практику господарювання важливо було не завдати непоправної шкоди не тільки зовнішньополітичним двостороннім зв'язкам, але й економічному співробітництву. Проблеми угорсько-радянських торгово-економічних взаємовідносин, що нагромаджувалися в умовах централізованого радянського ринку, у кінці 80-х рр. ХХ ст. досягли особливої гостроти. Угорсько-радянські економічні відносини, побудовані на ірреальних перевідних карбованцях, сум'яття в цінах, котрі не враховують реальних ринкових, зайшли в кінці 80-х рр. минулого століття в глухий кут. Було визнано, що подолати кризовий стан угорсько-радянського торгового обігу, економічних зв'язків, ліквідувати радянський пасив платіжного балансу й, зрештою, розрубати вузол проблем, що нагромадилися, можна тільки на основі розрахунків у вільно конвертованій валюті за світовими цінами. У цьому випадку за рік УР могла “заборгувати” до 1,5–1,8 млрд. доларів, а СРСР перетворювався в кредитора хворої угорської економіки. У зв'язку із цим відбулося дальше скорочення взаємних поставок. За 6 місяців 1990 р. у порівнянні з 1989 р. на 40 % скоротився вивіз угорських товарів за карбованці [9]. СРСР увів ліцензування на експорт товарів в Угорщину. Зрештою, УР і СРСР відмовилися від взаємних розрахунків в ірреальних перевідних карбованцях, заплутаних і суперечливих цін, що не враховують реальних ринкових, жорсткого планування на п'ятиріччя і з 1 січня 1991 р., як й інші країни – члени РЕВ, перейшли на розрахунки у вільно конвертованій валюті за світовими цінами.

Практично з 1991 р. перестала функціонувати й Рада Економічної Взаємодопомоги; країни, колишні її члени, переходили на двосторонні зв'язки, на світові ціни в торгівлі й на розрахунки в конвертованій валюті. Тільки загальні втрати для країн – імпортерів нафти від переходу на розрахунки із СРСР за нафту у твердій валюті й за поточними цінами в 1991 р. досягли 15 млрд. доларів. І, очевидно, набагато більше цієї суми становили загальні втрати від скорочення обсягу зовнішньої торгівлі, розриву кооперативних зв'язків, від необхідності пошуку нових ринків збуту для своїх товарів,

які, як правило, було важко реалізувати на світовому ринку. Будь-яких вигод не отримували ніхто, у тому числі СРСР [1, с. 105].

Перехід у радянсько-угорській торгівлі на доларові розрахунки в 1991 р. вимагав від Угорщини 3–3,5 млрд. доларів витрат. Це різко вплинуло на взаємні поставки [7].

Поворотним моментом в угорсько-радянських відносинах стало беззастережне визнання президентом СРСР М.С.Горбачовим, радянським керівництвом протиправності втручання радянських військ в угорські події 1956 р. і їх осуд, про що заявив 22 жовтня 1991 р. керівник прес-служби президента А.Грачов. Офіційне визнання радянською стороною угорської революції й національно-визвольної боротьби 1956 р. стало можливим, як відзначив голова угорського уряду Й.Анталл, після серпневих подій 1991 р., невдачі державного перевороту в СРСР. Воно сприяло ліквідації останніх завалів у радянсько-угорських відносинах, які нагромадились у післявоєнний період, підписанню нового, уже повністю узгодженого міждержавного договору між СРСР й Угорщиною. Та розпад і ліквідація СРСР у кінці 1991 р. зробили це неможливим.

Угорсько-радянські відносини стали надбанням історії. Вони, без сумніву, потребують глибокого вивчення. Але не можна допустити суб'єктивізму в оцінці подій і явищ новітньої угорської історії, угорсько-радянських зв'язків, пам'ятаючи, що в самій Угорщині різні політичні сили по-різному тлумачать їх політичний зміст.

(Далі буде)

1. Батизи Э. Э. Взаимные экономические связи стран Восточной Европы в новых условиях / Э. Э. Батизи // Известия АН СССР. Серия экономическая. – 1991. – № 4. – С. 104–110.
2. Венгрия // Правда. – 1991. – 18 апреля.
3. Венгрия. Сотрудничество с СЭВ сокращается // Экономическая жизнь. – 1990. – № 35.
4. Герасимов В. “Азимут” прокладывает путь / В. Герасимов // Правда. – 1989. – 18 февраля.
5. Его же. В опасной зоне // Правда. – 1990. – 22 марта.
6. Его же. Возможность маневра // Правда. – 1990. – 27 ноября.
7. Его же. Как раздувается антисоветизм. Кто и почему раздувает это пламя // Правда. – 1990. – 5 октября.
8. Его же. На пути в единый рынок // Правда. – 1990. – 19 ноября.
9. Его же. Паром ждут новые причалы // Правда. – 1990. – 27 июня.
10. Его же. СССР – Венгрия: тревожная диспропорция // Правда. – 1990. – 16 марта.
11. Его же. Узел проблем // Правда. – 1990. – 17 февраля.
12. Ежегодник Большой Советской энциклопедии. 1990 / гл. ред. В. Г. Панов. – М. : Сов. энцикл., 1990. – Вып. 34– 556 с.
13. Из потока новостей // Правда. – 1990. – 4 февраля.
14. Орлов В. Внешняя торговля стран-членов СЭВ в 1988 г. / В. Орлов // Экономическое сотрудничество стран-членов СЭВ. – 1989. – № 12. – С. 99–104.
15. Прекращение экспорта – не выход // Правда. – 1990. – 24 февраля.
16. Чанаки Э. (ВР) Назревшие проблемы советско-венгерской торговли / Э. Чанаки // Известия АН СССР. Серия экономическая. – 1991. – № 4. – С. 111–115.
17. Economic Survey of Europe. – 1998. – № 1. – P. 210.

The hungarian-soviet's problems of trade-economical ties, the Government's measures of Hungary in the fight with the export of karbovanets, the social consequences of shortening the export of hungarian's commodity in USSR and in the other countries which were the members of REG, the role of international financial organizations in the transition of Hungary into computation with USSR in the free convertible currency were analyzed.

The efforts of Hungary's government which were directed that to find the new way of hungarian-soviet's trade-economical cooperation according to the new conditions of economy-market's relations, which had been forming in both countries are covered also in the article.

Key words: Hungary, USSR, REG, economy, trade, the export of Karbovanets, marketing activity.